

Gunda Béla, a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem néprajzi professzora

Gunda Béla a kolozsvári magyar tudományegyetemen olyan nagymúltú és gazdag néprajzi oktatómunka folytatója volt, amelyről mulasztás volna bár néhány sornyi kis bevezető erejéig megfélekedezni.

Az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetemen Herrmann Antal a néprajztudomány első magyar magántanáráként több mint száz évvel ezelőtt, 1898 őszén kezdte meg néprajzi előadásait és gyakorlatait, az elsők között Európában és egy emberöltővel megelőzve a többi magyar egyetemet, hiszen Szegeden 1929-ben, Budapesten 1934-ben indult meg a néprajzi oktatás. Herrmann 1919-ig tanított Kolozsváron. Az uralomváltás után az Egyetemmel Szegedre távozott, majd ott 1921-től, 1926-ban bekövetkezett haláláig folytatta előadásait. Rendkívülien sokoldalú néprajzi munkássága közben 50 egyetemi félév során 123 kurzust hirdetett. Egész munkásságát az együttélő népek közti barátság és testvériség szolgálatára szánta. Pályája során ezt a bartóki eszmét már Bartók előtt többször megfogalmazta, például 1894-ben: „Erdélyi népei ismerjék meg önmagukat, ismerjék meg egymást, hogy így megismerjék egymásban a testvért, a közös szülőföldnek egyaránt kedves gyermekeit.”¹

1940. október 24-én, hat héttel a bécsi döntés után a Szegedről visszatért Egyetem ismét megkezdte, illetőleg folytatta az 1919-ben abbahagyott munkáját, köztük a néprajzi oktatást-nevelést is.

A katedra megszervezését a budapesti egyetem akkori professzora, a tordai születésű Viski Károly vállalta, aki az 1940–41-es tanév mindkét félévében, majd az 1941–42-es tanév I. félévében tartotta előadásait. Ekkor visszatérve budapesti katedrájára, az oktatást a II. félévben, valamint az 1942–43-as tanév I. félévében K. Kovács László, az ugyancsak Kolozsváron székelő Erdélyi Tudományos Intézet néprajzos tanára folytatta.

Az 1942–43-as tanév II. és az 1943–44-es tanév I. félévében a tanítás szünetelt. A dékáni hivatal hirdetése szerint „A néprajzi tanszékre kinevezendő tanár előadásait hirdetmény útján fogja közölni.” A tanári állásra kiírt országos pályázatot Gunda Béla nyerte meg, s ezzel a néprajzi oktatás sorsa hosszú időre és megnyugtatóan megoldódni látszott. Magam is Gunda-tanítvány voltam, 1945 tavaszán néprajz főszakból nála doktoráltam, majd haláláig atyai jó barátomat tisztelhettem benne.

Az 1943–44-es tanév II. félévére az előadásoknak a korábbinál gazdagabb sorozatát hirdette: *Általános etnológia. Családformák és társadalmi rendszerek a természeti népeknél* (heti 2 óra); *A magyarság néprajza* (2); *Mondák és*

mítoszok a világ teremtéséről (1); *Egy erdélyi falu néprajzi tanulmányozásának módszere* (1) és *Néprajzi gyakorlatok* (2).

Az 1944–45-ös tanév I. félévében: *Általános etnológia. A természeti népek vallása* (2); *A magyarság néprajza* (2); *Székely balladák és regösénekek* (1) és *Néprajzi gyakorlatok* (2).

A II. félévben: *A magyar népmese* (3); *A néprajz tárgyköre és módszere* (2) és *A néprajz újabb irodalma* (2).

Ez a tanév ismét nagy fordulatot hozott egyetemünk sorsában. 1944 októberében Kolozsváron átvonult a nyugat felé tartó szovjet-román front, s ezzel egész Észak-Erdélyben megszűnt a magyar és visszatért a román államhatalom. A Ferenc József Tudományegyetem azonban a kiűritési és menekülési áradatban nem hagyta el Kolozsvárt, hanem az erdélyi magyarsághoz való hűség jegyében folytatta oktatói-tudományos munkáját. 1945. május 28-ig a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem címet viselte, ekkor jelent meg ugyanis a román kormányrendelet a magyar tannyelvű állami egyetem alapítására, őstől Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem névvel.

Gunda Béla előadásai az 1945–46-os tanévben (ettől kezdve nem tüntették fel külön-külön az I. és II. félév tananyagát): *Bevezetés a néprajzba. A néprajz újabb irodalma* (2).

Az 1946–47-es tanévben: *Bevezetés a magyar néprajzba, 2. rész* (2); *A társadalmi formák néprajza* (2); *Észak- és Dél-Amerika néprajza* (1) és *Szemínáriumi gyakorlat* (2).

Az 1947–48-as tanévben: *A néprajz elmélete és módszere* (2); *Ázsia néprajza* (1); *Az oroszok néprajza és az orosz néprajzi törekvések* (1); *Néprajzi gyakorlatok* (2) és *A néprajzi gyűjtemények szervezése és jelentősége* (1).

A professzor kurzusai rendkívül népszerűek voltak, s ezt vonzó, érdekes tartalmuknak és figyelmet ébren tartó, magával ragadó előadásmódjuknak egyaránt köszönhették. Nemcsak néprajz szakosok hallgatták – köztük néhány román diák is. A protestáns teológusok (a római katolikus teológia Gyulafehérváron működött) jövődő falusi életpályájukra készülve, előadásainak gyakori és nagyszámú látogatói voltak. A hatékony oktatás igényeit szolgálva, némelyik kurzusát a tanrendben „különös tekintettel” a jogász és közgazdász, máskor a földrajz szakos hallgatók figyelmébe ajánlotta.

Az ő „néprajzi gyakorlatai” azonban nemcsak a négy fal között folytak: a Kolozsvár környéki, egy nap alatt gyalogosan vagy vonattal megközelíthető, valamint több napos kirándulásokon folytatódtak, útközben állandó szakmai beszélgetésekkel, a terepen a gyűjtőmunka elméleti és gyakorlati bemutatásával. Antal Árpád visszaemlékezése szerint:

„A legtermékenyebb műhelyteremtő tanár kétségkívül a néprajzos Gunda Béla. Szakos és nem szakos diákjait egyaránt gyűjtőmunkára serkenti, munkaközösséget szervez (diákokból és tanárokból) Györgyfalva mongráfiájának elkészítésére, s vasárnaponként munkatársaival gyalogosan is megteszi a nem csekély utat oda-vissza. (...) Számomra a legtanulságo-

sabb terepmunka az a néhány napos, 1946 májusában megejtett tanulmányi kirándulás volt, melyen nyelvész, néprajzos és földrajz szakos hallgatók vettünk részt tanáraink: Szabó T. Attila, Gunda Béla, illetve Tulogdy János és Nagy Zoltán vezetésével. Napokon át Torockó környékével ismerkedtünk, ma úgy mondanák: interdiszciplináris megközelítésben, mert Szabó T. a népnyelvi vizsgáldóság, Gunda a néprajzi kutatás titkaiba vezetett be, Tulogdy a vidék földrajzi, településrajzi, Nagy Zoltán pedig a geológiai sajátosságait fejtegette nekünk. És itt hadd valljak egy kedves élményemről. Első éjszakára Aranyosrákoson kértünk szállást, s estefelé a helységhez közeledve az autóról leszálltunk és oszlopba rendeződve, élünkön professzorainkkal, az említettekén kívül Roska Márton professzor is velünk volt, csendben a falu felé meneteltünk. Legnagyobb ámulatunkra a település bejáratánál az egész lakosság, élén a pappal, kántortanítóval és előljárósággal ünnepi fogadtatásban részesített bennünket (még a zene sem hiányzott), majd a kultúrházban megvendégeltek s valamennyiünket egy-egy családnál elszállásoltak. Akkoriban a nép, az a nép magáénak tudta azt az egyetemet.”²

Gunda Béla *Útban Európa felé* című pályarajzában maga is visszaemlékezett ezekre a tanítványaival szervezett kiszállásokra:

„A kolozsvári évek alatt az egyetemi hallgatók körében a néprajzi érdeklődést sikerült ébren tartani, gyűjtőmunkára ösztönözni őket. Felejtetetlenek azok a tanulmányutak, amelyeket az Erdélyi Érchegységben, a Gyalui- és Radnai-havasokban, a Retyezátban tettünk. Terveztünk egy falumonográfiát Györgyfalváról. A tanulmányutak állandó tagja volt Hunyadi Ödön, Técsi Zoltán, Kováts Károly, Kovács Géza, Zsigmond József, Páll Árpád, Tuzson Sándor, Antal Árpád, Palkó Attila, Tóth József, Nyilas Éva, Földváry Júlia, Kese Judit, Simon Katalin és még sokan mások.”³

Ugyanitt a professzor egy fényképe örökíti meg a hideghavasi kiszállás résztvevőit.

Személyes gyűjtőútjai azonban, túl a didaktikai célokon, kolozsvári éveiben sokkal több magyar néprajzi tájra kiterjedtek, miként maga írta:

„A lehetőség szerint minden időmet a terepen töltöttem, s Moldvától, a gyimesi csángóktól a Szilágyságig, a Bihar-hegységig olyan tájakat és embereket ismerhettem meg, amelyek és akik a magyar és román népi műveltség rendkívüli gazdagságáról tanúskodnak. (...) Érzékelhettem, hogy az idegen nyelvi közegben miként maradt meg és miként alakul a moldvai magyarok kultúrája. Vizsgálhattam, hogy a földrajzi viszonyok a Székelyföldön milyen helyi kultúrákat hoznak létre.”⁴

Erdélyi–moldvai terepjárásai az életmű egészében a szélrózsa minden irányában messze folytatódtak, hiszen a szlovákok és lengyelek, a bolgárok és dobrudzsai tatárok, az osztrákok, svédek, norvégok, dánok, franciák és

németek, az amerikai indiánok, a törökök és a görög szigetvilág lakói között egyaránt végzett gyűjtéseket.

Egy ilyen professzor keze alatt tanítványainak, valamint tanítványai tanítványainak és munkatársaiknak javarésze terepjárást kedvelő, terepen gyűjtő néprajzos lett. Bizonyosságul lapozzuk végig az erdélyiek tanulmányait közlétező *Népismereti dolgozatok* című sorozat 1976–1994 között eddig megjelent hat kötetét.

Ugyancsak pályarajzában olvassuk, hogy:

„1943 őszén Kolozsváron megindítottam egy szerény kiadványsorozatot (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok), amelyet 1945-től a Bolyai Egyetem vezetősége is támogattott.”⁵

Ez a sorozat azonban nemhogy „szerény” lett volna, hanem kolozsvári éveinek egyik nyomtatásban megjelent legmaradandóbb, legértékesebb alkotása maradt.⁶ 1947-es megszűnéséig a következő kilenc száma jelent meg: 1. Benedek András – Vargyas Lajos: *Az istenesi székelek betlehemes játéka*. 2. Gunda Béla: *Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre*. 3. Faragó József: *Ismeretlen Kriza-életrajzok*. 4. Gunda Béla: *A funkcionalizmus kérdése a néprajzban*. 5. Vincze Lajos: *A kender termelése és feldolgozása Bálványosváralján* (1948-ban olaszul is megjelent Olaszországban.). 6. Gunda Béla: *Munka és kultusza a magyar parasztságnál* (1947-ben angolul is az Egyesült Államokban). 7. Faragó József: *A tánc a mezőszégi Pusztakamaráson*. 8. Faragó József: *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. 9. *Miscellanea Ethnographica*. Tom. I.

A sorozat célját a szerkesztő a 6. sz. hátsó borítóján így fogalmazta meg:

„Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara néprajzi tanszékének kiadványa. A kiadványsorozatban Erdély néprajzával, Erdély népi műveltségét érintő kelet-európai néprajzi kérdésekkel és a néprajz módszerével foglalkozó tanulmányok jelennek meg.”

Ez a munkaterv nemcsak a magyar néprajzra szorítkozott, sőt a „magyar” szó elő sem fordult benne: a széles látókörű szerkesztő bármilyen nyelvű erdélyi és kelet-európai népi kultúráknak, azok kölcsönhatásának vizsgálatát tűzte ki célul. Ugyanennek a szemléletnek a jegyében, s egyszersmind az európai néprajztudományba való beilleszkedés szándékával valamennyi tanulmány német, angol vagy francia nyelvű kivonatán kívül, a címlapokon a sorozat címe a magyar mellett, apróbb betűkkel még négy nyelven szólalt meg: angolul, franciául, németül és olaszul, az olasz helyett utóbb románul. Más részről a sorozat erdélyiségét sugallta a címlap emblémája: egy zsindeyes falusi kiskapunk alapjaként a sorozat megindulásának 1943-as évszámával; dr. Haáz Ferenc és dr. Kós Károly rajzolta.

A sorozat szerényen szakfolyóiratok különnyomataiként indult, de 8. és 9. száma már önálló kötetekké nőtte ki magát. Utolsó kötetének *Tomus I.* sor-

számozása jelezte, hogy szerkesztője folytatni szándékozott. Mivel ez kisebb tanulmányok gyűjteménye volt, szerzőik megérdemlik legalább nevük felsorolását: dr. Kós Károly, Tancred Bănăţeanu, Vajkai Aurél, Molnár István, Antal Árpád és Tuzson Sándor. A kötet végén néprajzi hírek, köztük román hírekkel is.

Tuzson Sándor kivételével, aki más életutat választott, a szerzőket nem kell bemutatni: vagy a néprajznak ismert munkásai voltak, vagy utóbb jelentős tudományos pályát futottak. Közülük a sors az erdőgyaraki (Bihar) születésű tanítványt, Vincze Lajost (1920–1990) vetette a legtávolabbra: választott hivatásához nehéz éveken át hú maradvá, végül az Észak-Amerikai Egyesült Államokban az Ohio állambeli Bowling Green egyetemi városban huszonkét éven át haláláig volt a néprajz professzora.⁷

Érdemes megemlíteni, hogy a sorozat több tanulmányának román vonatkozásain túl Tancred Bănăţeanu dolgozata a magyar nyelvű kötetben anyanyelvén, románul jelent meg.

Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok mellett egy kis folyóirat terve is körvonalazódni látszott: professzorom helyeslően fogadta és támogatta azt a javaslatomat, hogy *Vadrózsák* címmel indítsunk egy ifjúsági néprajzi folyóiratot részint a néprajzi nevelés, de főleg az ifjúsági néprajzi gyűjtőmunkák szolgálatára – ezt a tervet azonban már nem sikerült megvalósítani.

Nem ok nélkül, mert mint írja:

„1948 nyaráig működhettem a Bolyai Egyetemen, amikor a román illetékes hatóságok szerződésemet váratlanul felbontották. (...) 1948 augusztusának utolsó napjaiban hagytam el több kollégámmal a Bolyai Egyetemet. A biharkereszteti állomásnál a vasúti kocsik szomorúan csikorogva gördültek át a határon.”⁸

Visszatért Magyarországra, s a debreceni egyetem néprajzi tanszékvezetőjeként haláláig (1994) mind a magyar, mind a nemzetközi néprajztudományban a legmagasabb csúcsockig ívelő pályát futott: a svéd Királyi Gustav Adolf Akadémia (Uppsala) és az Osztrák Antropológiai Társaság tiszteletbeli tagja; a Magyar Tudományos Akadémia, a Finn-Ugor Társaság, a Finn Régészeti Társaság, a Kalevala Társaság (Helsinki) tagja; a Herder-díj kitüntetettje; többszöri vendégprofesszor Nyugat-Európa és az Amerikai Egyesült Államok néprajzi tanszékein. A nevével fémjelzett „debreceni iskola” a magyar néprajztudomány számos kiválóságát indította útjára, elhagyott erdélyi barátairól azonban sohasem feledkezett meg: „Kós Károly, Szabó T. Attila, Vámszer Géza, Tulogdy János, Faragó József, Nagy Jenő, Molnár István és a román Tancred Bănăţeanu barátságára mindig elfogódottan gondolok.”⁹

Jó szerencséje mentette meg attól, hogy a román állampolgárság korábbi felvétele árán nem maradt Kolozsváron, mert az 1948. augusztus 3-án életbe léptetett román tanügyi reform az ország egyetemlein, több más nem-tanári szakkal együtt, a néprajzi képzést is megszüntette, és így tanszék nélkül maradt volna. A képzés csak a kommunista rendszer bukása után, az

1990/91-es tanévben indult meg újra, bő nemzedéknyi, harminchárom esztendő s őr hagyva maga után. Ezt az őr, egyik nemzeti alaptudományunk művelésének és utánpótlásának teljes megszüntetését nem lehet semmiféle mértékkel mérni, de talán az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok képzelt jövőjével lehetne számszerűen érzékeltetni. Ha ugyanis meggondoljuk, hogy a sorozatban a legsúlyosabb háborús gazdasági években, rövid öt év alatt kilenc szám jelent meg, akkor 1947-től máig, tovább is csak szerény háborús ütemben számítvá, ma valahol a százas szám felé tartanánk – ilyen néprajzi sorozat pedig nem sok van a világon. Személy szerint tényleges veszteségem volt az *Uzoni betlehemes* című doktori értekezésem, amelynek megjelenését a szerkesztő a sorozatban meghirdette, de már nem jelenhetett meg, sőt az átszervezések zűrzavarában kéziratomnak is nyoma veszett. A *Vadrózsák* című ifjúsági folyóirat, ha sikerült volna megindítani, ma több mint ötvenedik évfolyamánál tartana.

A végére hagytam első és legnagyobb veszteségünket: minden idők egyik legkiválóbb néprajzos professzorának eltávozását.

Attól kezdve személyes kapcsolataink megszakadtak. Én 1944 után, huszonhárom éven át, 1967-ig nem kaptam útlevelet olyan okok miatt, amelyeket sohasem közöltek velem, majd 1990-ig egy- vagy kétévenként mehettem egyszer (néha egyszer sem) a volt szocialista országokba. Debrecenbe csak egyszer jutottam el, de a szoros programban csak egy kis tisztelgő látogatásra jutott idő professzoromnál és Kolozsvárról vitt feleségénél.

1989-ben levélben kért, hogy írják szakismertetést *A rostaforogató aszszony* című tanulmánykötetéről. Én tanítványi tisztelettel és szeretettel teljesítettem kérését, s amidőn a szövegemet megismerte,¹⁰ levelében úgy reagált rá, hogy ilyen szépen még sohasem írtak és nem is fognak írni róla.

1990-től haláláig kétszer jutottam el Debrecenbe. Mindig szeretettel fogadott, elhalmozott figyelmességeivel és azt ígérte, hogy Herder-díjra fog javasolni, ezt azonban már nem tudta teljesíteni. Rosszul esett, hogy haláláról és temetéséről senki sem értesített idejében, hadd tettem volna le koporsójára emlékezésem virágait. A virágok helyett most ezt az írást szánom szerény megemlékezésnek – addig is, amíg valaki, nálam hivatottabb, életművének jelentőségéhez mértten méltatja egész pályafutását.

IRODALOM

ANTAL Árpád

1999 A magyar nyelv és irodalom a Bolyai Egyetemen 1945–1959. In: FARAGÓ József et al. (szerk.): *A Kolozsvári Bolyai Egyetem 1945–1959. Megszüntetésének 40. évfordulóján*. Budapest. 105–106.

FARAGÓ József

1990/1991 *Gunda Bélával útban Európa felé*. Alföld. XLI . 8. sz. 75–81. és Korunk. I. 110–114.

1994 *Az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokról ötven év távlatában*. A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 2. (1994) 311–315; Nyelvünk és Kultúránk. 89–90. (1994). 125–128.; és Ethn. CV (1994). 663–667.

GUNDA Béla

1989 *A rostaforogató asszony*. Budapest

GUNDA Tamás

1995 *Gunda Béla irodalmi munkássága 1971–1996*. Ethn. CVI. 1037–1052.

KOROMPAY Gáborné (összeállította):

1971 *Gunda Béla*. (A Debreceni Kossuth Lajos Egyetem Tanárainak Munkássága. 2. Debrecen

KÓS Károly

1989 *Hermann Antal jelentősége a századforduló körüli néprajzi mozgalomban*. Ethn. C. 176–188.

JEGYZETEK

¹ H.A./Herrmann Antal/: *Az E.K.E. (Erdélyi Kárpát Egyesület) a néprajzért*. Erdély VI. (1897). 149. Életét és munkásságát dr.Kós 1989 és kny. 1998. november 13-án a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke tudományos ülést szervezett a Herrmann által kezdet néprajzi oktatás centenáriumának tiszteletére. Az ott elhangzott előadások, két más szerzővel kiegészítve, igazi kis Herrmann Emlékkönyvnek minősíthetők: Gaál György, Voigt Vilmos, Paládi-Kovács Attila, Péntek János, Hála József, Katona Imre és Bálint Sándor dolgozatai a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjének 1999. évi 1–2. számában jelentek meg, Márton Ferenc rajzos portréjával. Kurzusainak félévenkénti teljes jegyzéke a 17–20. lapon.

² Antal Árpád 1999, 105–106.

³ Gunda 1989, 276.

⁴ I.m. 277.

⁵ I.m. 279.

⁶ Bővebben: Faragó 1994.

⁷ Életéről és munkásságáról bővebben: Vincze Lajos: *Levelek Amerikából 1964–1990*. Közli Sombori Sándor. Sepsiszentgyörgy 1994. és Imreh István: *Vincze Lajos amerikai néprajzos levelei*. Korunk VI. (1995). 8. sz. 19–23. Halála után professzora két ízben is elbúcsúztatta, Gunda Béla: *Emlékezés egy bihari tudósra. Vincze Lajos nem múlt érdemei*. Hajdú-Bihari Napló XLVII (1990.dec.21.). 299. sz. 7. és *Vincze Lajos*. Néprajzi Hírek XX. (1995). 1. sz. 109–110. Nagyrészt Amerikában megjelent tanulmányainak, cikkeinek nincs összeállítva a teljes bibliográfiája.

⁸ Gunda 1989, 277. és 279.

⁹ I.m. 277. – Gazdag életművének bibliográfiája 1929-től 1971-ig: Korompay 1971. Nekrológia Lukács Lászlótól uo. 1025–1037.

¹⁰ Faragó 1990/1991.